

## PROBLEMATIKA KLASIFIKÁCIE VIDIECKEHO OSÍDLLENIA A JEHO DEMOGRAFICKÁ SITUÁCIA.

Ján Hrubý

tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, SR

### **Anotácia:**

Demografická situácia v malých a stredne veľkých obciach sa zhoršila. Dochádza k znižovaniu počtu obyvateľov nielen migráciou, ale aj znižovaním podielu predproduktívnej generácie a k zvyšovaniu podielu poproduktívnej generácie. Vidiek sa dostáva do situácie potreby svojho ďalšieho rozvoja, nevyhnutne podnikateľskej aktivity. Hustota vybudovaných dopravných ciest, elektrifikácia, miestna plynofikácia a tým aj predpokladaný budúci vzrast životnej úrovne, sú pre to rozhodne priaznivým momentom. Agrárna politika má k vidieku úzky vzťah - vidiek pre svoj rozvoj potrebuje jasnú agrárnu politiku. Naprosto nevyhnutné je, aby koncentrácia pôdy a osobitne živočíšnej výroby zodpovedali miestnym prírodným a klimatickým podmienkam i podmienkam hustoty osídlenia krajiny.

### **Summary:**

In the small and medium size villages of Slovak Republic, the percentage of pre-productive population has been decreasing. The percentage of population in post-productive age is increasing. In the rural areas there is strong need for development of entrepreneurial activities. The size of agricultural enterprises must respect local natural conditions and density of population.

### **Kľúčové slová**

klasifikácia, vidiek, obec, dedina, mesto, obyvateľstvo, migrácia

### **Key words:**

classification, countryside, community, village, town, population, migration

### **Vstup do problematiky a kritériá pre vidiecke a mestské osídlenie**

Pre poľnohospodársku výrobu je charakteristická spätosť s prírodou, čo v našom stredo európskom prostredí úzko súvisí s vidiekom a jeho osídlením. Svedectvom je i historicky zaužívaný pojem "usadlosť", ktorý sa viaže na roľníka a jeho sídlo pri pozemkoch, ktoré obhospodaroval. Usadlosti sa zriaďovali v určitých životu priaznivých lokalitách, čo vytvorilo základ pre vznik vidieckych sídiel - dedín. Tu sa vytvorila rurálna kultúra viazaná na roľníctvo, dedinské spoločenstvo a jeho spätosť s prírodou.

Vidiecke sídla sa odlišujú od mestského osídlenia predovšetkým v koncentrácii obyvateľstva. Zatiaľ čo na dedinách je všeobecne hustota obyvateľov do 100 na 1 km<sup>2</sup>, v mestách je hustota obyvateľov na 1 km<sup>2</sup> nad 100. Vidiecka obec môže byť pritom rozložená len na malom území vo svojom katastri, môže mať ale len malé centrum a rozptýl osídlenia na ploche celého katastra. Má osady i samoty. Mestské obce majú sklon k aglomeráciám.

Vypracovaním kritérií pre stanovenie, čo je mesto a čo je dedina sa zaoberá viaceré vedeckých disciplín, osobitne demografia a štatistika, sociológia, urbanistika, právo, organizačno - administratívne systémy, ekonomika, sociálne vedy a ďalšie.

Z hľadiska demografie a demografickej štatistiky je nevyhnutné presne vymedziť rozdelenie obyvateľstva na mestské a vidiecke. Za týmto účelom sú uplatňované viaceré kritériá: štatistické, administratívne, historické, právne, architektonické, profesijno-štruktúrne a iné. Najviac vývojových zmien i skúmaní sa týka práve štatistického kritéria.

Štatistické kritérium - vo svojom prísnom ponímaní hovorí do určitého počtu obyvateľov o dedine a po jeho prekročení o meste. V roku 1887 Medzinárodný štatistický ústav stanovil rozhranie počtom 2000 obyvateľov. S určitou korektúrou ju začali používať napríklad nemecké štatistiky s členením:

do 2 000 obyvateľov	obce
od 2 000 do 5 000 obyvateľov	vidiecke mestá
od 5 000 do 20 000 obyvateľov	malé mestá
od 20 000 do 100 000 obyvateľov	stredné mestá
nad 100 000 obyvateľov	veľké mestá

V roku 1938 sa za medzinárodne dohodnutú hranicu opätovne potvrdilo rozhranie 2 000 obyvateľov. Toto kritérium je vo viacerých štátoch upravované podľa miestnych podmienok, napr. v Španielsku s členením:

do 2 000 obyvateľov	vidiecke obce
od 2 000 do 10 000 obyvateľov	prechodné obce
nad 10 000 obyvateľov	mestské obce.

Zaujímavé členenie vidieckeho osídlenia uplatňujú v USA:

do 100 obyvateľov	Open country /samoty/
od 100 do 249 obyvateľov	Halmets /dedinky/
od 250 do 999 obyvateľov	Small villages /malé dediny/
od 1 000 do 2 499 obyvateľov	Large villages /veľké dediny/

Štatistické kritérium má svoje výhody i nevýhody. Zásadnou výhodou je skutočnosť, že štatistika na základe presného rozlíšenia môže uskutočňovať štatisticko-demografické rozbor. Pripomienky sú najmä v tom smere, že nie je ničím doložené, že niektoré sídlisko po prekročení hranice počtu obyvateľov zmení svoju kvalitu a stáva sa mestom. Vidiecky typ môže dominovať v sídlisku, ktoré niekoľkokrát prekročí kritérium pre mesto. Formy a funkcie mesta môže mať sídlisko s počtom obyvateľov nižším, než je stanovené minimum pre mesto.

Dokladom toho, že aj v oblasti štatistiky dochádza k vývojovým zmenám je Pražská porada expertov o štatistike a klasifikácii vidieckych a mestských obcí v máji r. 1959, ktorá odporúča pokladať za mesto obce od 10 000 obyvateľov.

V bývalej ČSFR boli hranice pre mestá a malé mestá v roku 1970 počtom obyvateľov a ďalšími kritériami upravené. Mesto je definované ako obec s 5 000 a viacej obyvateľmi a ľudnosťou s viacej ako 100 obyvateľov na 1 ha zastavanej plochy. Vyžadujú sa aj ďalšie znaky ako poliklinika s minimálne 5 lekáorskými miestami, hotel minimálne s 20 posteľami, najmenej 15 % domov má 3 a viacej bytov, mestský charakter dopravy, menej ako 10 % obyvateľov pracuje v poľnohospodárstve a ďalšie, napr. mestský vodovod, kanalizácia, chodníky, služby nadmiestneho významu.

Za malé mestá sa považujú obce s 2 000 a viacej obyvateľmi a ľudnosťou 70 obyvateľov na 1 ha zastavanej plochy, celá ZŠ, minimálne 2 lekári, lekárne, 10 % domov má 3 a viacej bytov, maximálne 15 % obyvateľov pracuje v poľnohospodárstve a ďalšie dôležité charakteristiky.

### **Stav obcí a obyvateľstva v roku 1991, rozdiely oproti roku 1980**

Zo sčítania obyvateľstva v roku 1991 SR je zrejmé, že situácia obcí s počtom obyvateľstva do 2 000 sa v roku 1991 oproti roku 1980 podstatne a to negatívne zmenila.

Ak sledujeme len vidiecke obce s počtom obyvateľov do 2 000, ich celkový počet sa zvýšil o 150 obcí. Najväčší prírastok zaznamenali obce do 199 obyvateľov o 11 obcí a obce s 200-499 obyvateľmi o 101 obcí. Väčšie vidiecke obce zaznamenávajú úbytok, z toho obce s 1 000 až 1 999 obyvateľmi až o 45 obcí. Migráciou obyvateľstva do miest vidiecke obce, ktoré boli v roku 1980 vo väčšej veľkostnej skupine sa znížením počtu obyvateľov presunuli do roku 1991 medzi obce nižších veľkostných skupín.

Obyvateľstvo vidieckych obcí sa na počte obyvateľov SR podieľa 30,76 %, čo je oproti roku 1980 pokles o 2,45 %.

U najmenších obcí do 199 obyvateľov pritom celkovo pribudlo 12 726 obyvateľov, z toho ekonomicky aktívnych 4 040 ľudí, t.j. o 27,48 %. V obciach s 200-499 obyvateľmi bol celkový prírastok 34 565 obyvateľov, z toho ekonomicky aktívnych 7 843 osôb, t.j. o 6,62 % oproti roku 1980. Ďalšie väčšie vidiecke obce zaznamenávajú úbytok obyvateľstva.

V štruktúrnom zložení obyvateľstva podľa veku došlo pri porovnávaní podielov na zložení obyvateľstva v obciach v roku 1991 oproti roku 1980 k ďalšiemu poklesu podielu predproduktívneho obyvateľstva, v priemere o - 0,7 %. Obdobne aj k poklesu podielu produktívneho obyvateľstva, v priemere o -1,4% /najmenšie obce -2,5 %/. Podiel poproduktívneho obyvateľstva na zložení obyvateľov obcí vo vidieckych obciach vzrástol v priemere o 2,0 % /SR o 1,2 %/, z toho najmenšie obce o 3,3 %. Podiel ekonomicky aktívneho obyvateľstva odchádzajúceho za prácou mimo obec je stále vysoký 68,9 %. Čiastočný pohľad na situáciu vidieka podávajú údaje v tab. 1.

Tab. 1: Rozdiely stavu obcí a obyvateľstva vidieka v SR podľa situácie v r. 1991  
oproti r. 1980

Veľkosť obcí	R.sčítania rozdiel	Obce		Obyvateľstvo		Osoby ekon.aktívne	
		absolútne	relatívne z celku %	absolútne	relatívne z celku %	absolútne	relatívne z celku %
do 2000 obyvateľov	1980 1991 rozdiel	2327 2477 +150	85,39 87,34 +1,95	1656272 1620690 -35582	33,21 30,76 -2,45	777059 732736 -44323	46,92 45,52 -1,40
do 5000 obyvateľov	1980 1991 rozdiel	2607 2714 +107	95,67 95,70 +0,03	2486330 2314875 -171455	49,86 43,93 -5,93	1167267 1052196 -115071	46,95 45,54 -1,41
do 10000 obyvateľov	1980 1991 rozdiel	2662 2764 +102	97,69 97,46 -0,23	2860243 2661010 -199233	57,35 50,50 -6,85	1349093 1217408 -131685	47,17 45,57 -1,60

Vývoju osídlenia vo vidieckych obciach bola v protiklade ich ekonomická infraštruktúra, predstavovaná aj rozvojom koncentrácie poľnohospodárskej výroby so sústredením len do niektorých obcí. Ak zväžíme administratívne členenie vidieckych obcí na obce strediskové a ostatné obce, dochádzame k poznaniu, že oba uvedené faktory prakticky likvidovali ekonomickú infraštruktúru nestrediskových obcí. Obyvatelia žijúci v týchto

obciach prakticky museli za všetkými službami dochádzať do strediskových obcí a ešte



Direktívny systém takto zhoršoval ekonomickú i demografickú situáciu vidieka so všetkými negatívnymi dopadmi prejavujúcimi sa v súčasnej dobe.

**Literatúra:**

1. Hrubý J., Grofik R.: Vybrané demografické a sociálno- zdravotné osobitosti vidieka v SR, Statistika č. 12, 1992, 523-531 s., FSÚ Praha
2. Hrubý J. a kol.: Sociálno-demografické aspekty vidieka v meniacich sa ekonomických podmienkach poľnohospodárskej výroby, Záverečná správa projektu VÚ E 3/07, ES VŠP, Nitra 1993
3. Ryšavý Z.: Problémy rozvoje venkovského osídlení, malých a středně velkých měst Československa a jejich demografické struktury, Zborník konference VÚ výstavby a architektury, ČSDS při ČSAV, Praha 1990
4. Schimerling H., Hudečková H., Lošťák M., Špaček J.: Sociologie venkova a zemědělství I., ES VŠZ Praha 1991
5. Slovenský štatistický úrad: Sčítanie ľudu, domov a bytov 1980 a 1991, ES SŠÚ, Bratislava 1980 a 1991
6. Ústav zemědělských a potravinářských informací: Zemědělská ekonomika, ročník 39, č.11, Praha 1993
7. Vojtko D.: Základy demografie, ES VŠE, Bratislava 1988